

"קום התהלך בעולם"

מדוע האימפריה המונגולית הבלתי ניתנת
לעצירה עצרה את הכיבוש האירופי

מתוך "ליקוטי שמואל"

עורך ומלקט ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשיכם או כתובות של נציג עלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרם. אבל הבא להדפיס וידפיס בשם אומרם. יביא גאולה לעולם. כמו כן יש אפשרות לקבל כל עלון בכל שפה כמעט שתרצו בתרגום של ווארד .

מדוע האימפריה המונגולית הבלתי ניתנת לעצירה עצרה את הכיבוש האירופי

מאת אנטוניו גרסיה אספדה

ההיסטוריה זוכרת את ג'ינגיס חאן בשתי דרכים שונות: כובש חסר רחמים ומייסד האימפריה הרציפה הגדולה ביותר שהתקיימה אי פעם. ב-1206 השיג ג'ינגיס חאן את מה שכובשים רבים אחרים לא הצליחו להשיג על ידי הכנסת כל העמים הטורקיים-אלטאיים של הרמה המונגולית תחת סמכותו. הכנעת האנשים הללו, הידועים כ"אלה שגרים באוהלי לבד", הייתה רק ההתחלה. החאן הגדול הראשון של האימפריה המונגולית היה גאון צבאי שהניע את צבאותיו להרחיב טריטוריה, להסתגל במהירות ולהילחם בסיבולת.

האימפריה של ג'ינגיס חאן המשיכה להתפשט ברחבי אסיה, וסחפה מדינות קיימות. במזרח, המונגולים הרסו את ממלכות הג'ורצ'ן והטנגוט בסין של ימינו, בעוד שבמערב הם מחצו את החיטאן ואת החוראסאנים של טרנסאוקסניה במרכז אסיה. האחרונים קראו תיגר על המונגולים בכך שסיפקו מקלט לבוגדים ונוודים שנמלטו מכוחותיהם.

ב-1223 תכננו המונגולים לכבוש את הרועים הטורקים במישורים המערביים הרחוקים מצפון לים הכספי וליים השחור. ג'ינגיס חאן העביר שניים מהגנרלים הטובים ביותר שלו, ג'בה וסבוטאי, מפרס, אותה היה בשלבים האחרונים של כיבוש, לערבה האירואסייתית. שם הובילו ג'בה וסבוטאי 20,000 חיילים כנגד הרועים הנוודים האחרונים שנותרו, קומאן-קיפצ'אק.

ברגע ששמע על המתקפה המונגולית המתקרבת, קוטן, מנהיג הקומאנים, ביקש עזרה מקייב רוס, מדינה מזרח סלאבית עצומה שהוקמה בסוף המאה ה-10 סביב בירתה, קייב. הסלאבים והקומנים הרכיבו צבא משולב של 80,000 איש.

המונגולים, שראו שהם נמוכים במספרם, הימרו על הונאה. סבוטאי צעד לפגוש את הצבא הסלאבי-קומני עם 2,000 פרשים לא מצוידים היטב תחת פקודה להעמיד פנים בפאניקה ולברוח. התחבולה הטעתה את הכוחות המגנים, שרכבו במשך תשעה ימים במרדף צמוד אחר המונגולים ה"מבוהלים". כשהגיעו לנהר קלקה, ליד מריופול של ימינו באוקראינה, חיכו ג'בה ושאר הצבא המונגולי לצבא הסלאבי-קומני ומחצו אותם. היה זה הניצחון המונגולי הראשון על אדמת אירופה.

תוכניות נדחות

הפלישה לאירופה הייתה, עם זאת, מבודדת. הגנרלים המונגולים קיבלו פקודה להתפרס מחדש ולהצטרף לג'ינגיס חאן בכיבוש צפון סין במרחק של כ-6,000 ק"מ משם. המשימה נמשכה כמה שנים. רק ב-1235 הורה אוגודיי, בנו ויורשו של ג'ינגיס חאן, על מתקפה חדשה מערבה. אוגודיי רצה להכניע את אנשי קומאן ובעלי בריתם אחת ולתמיד.

אוגודיי תפס את תפקיד החאן הגדול עם מותו של ג'ינגיס חאן ב-1227. הוא אסף צבא של 100,000 פרשים, כוח גדול בהרבה ממה שאביו גייס 12 שנים קודם לכן. למרות שצבא זה הובל על ידי צ'יפים מארבעת הענפים של המשפחה הקיסרית, ההנהגה הצבאית נפלה רשמית לסבוטאי, שהיה אז איש זקן.

אוגודיי העסיק את באטו חאן, אחד מנכדיו של ג'ינגיס חאן, כדי להוביל את המהלך מערבה ברחבי אירופה ב-1235. המונגולים נכנסו דרך אזור הוולגה העליון והביסו את כוחות הקומאן, האלאן והבולגרים. ואז הם תקפו שוב את רוס קייב. בסוף 1237 נפל המבצר הרוסי הגדול הראשון, ריאזאן, לאחר מצור של שישה ימים.

באטו חאן וכוחותיו שטפו את ערי קייב רוס. הם נפלו בזה אחר זה, כולל קייב, שנכבשה בסוף 1240 לאחר מצור של תשעה ימים. המונגולים היו ידועים בשילוב הידע הצבאי של שבוייהם, והשתמשו במנועי מצור סיניים, כמו גם בנוזלים דליקים ואבק שריפה - הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש בטכניקות כאלה באירופה.

כיבושים וטבח

מקורות אירופיים תיעדו שהמונגולים טבחו בתושבים של כל עיר שכבשו, והשאירו בחיים רק את אלה שיכלו להשתמש בהם כעבדות כפייה. ההיסטוריון בן המאה ה-13 ועדי הראייה תומאס מספלאטו (ספליט, קרואטיה) כתב ב-*Historia Salonitana* שבאחת העיירות "לא השאירו אף אחד להשתין על הקיר". משפחת קומאן ספגה אבדות קשות - יותר מ-100,000 איש. המונגולים חיטבו את המספר על ידי חיתוך אוזן של כל אחד מחיילי האויב המתים וספירתם. כפי שקרה כמעט שני עשורים קודם לכן, קוטן, מנהיג הקומאן, חמק מחרבו של סובוטאי ונמלט. הפעם, קוטן וכ-40,000 ניצולים מצאו מקלט בחצרו של מלך הונגריה, בלה הרביעי, שהחזיק בשלטון בין השנים 1235 ל-1270.

עבדות באירופה

אחת ההשפעות של הכיבושים המונגולים הייתה עלייה בסחר העבדים האירו-אסייתי. כאשר הערים הובסו, המונגולים טבחו בתושבים או מכרו אותם לעבדות. כמו בעלי חיים או מצרכי מזון, אנשים נתפסו כמצרך יקר ערך באורדת הזהב, המדינה המונגולית שנוצרה על ידי באטו חאן והפכה לספק עיקרי של עבודה משועבדת. אנשים ששועבדו על ידי המונגולים נמכרו בשווקי

עבדים גדולים שסיפקו לנמלי הים התיכון אנשים שנועדו לעבודות משק בית, עבודות מין או שירות צבאי. חלקם הוערכו כאליטה בשל תפקידם, הידע הצבאי שלהם או מעמדם לפני השבי.

מבסיסו בדרום אוקראינה, באטו חאן שלח מכתב לבלה והזהיר אותו מפני מה שצפוי לו אם לא יסגיר את הנמלטים הקומאנים: "כי קל להם יותר לברוח מאשר לך, מכיוון שהם חסרי בית ומסתובבים באוהליהם, ולכן אולי יוכלו להימלט. אך באשר לכם, היושבים בבתיים ויש לכם מבצרים וערים – כיצד תתחמקו מאחיזתי?"

עם זאת, המלך בלה לא נכנע לאיום של באטו חאן. הענקת הגנה לקומאנים אפשרה לו להציג את עצמו כמלך למופת. מתן מקלט לקומנים הלך יד ביד עם הטמעתם בתרבות ההונגרית והמרתם לקתוליות. בלה ביקש אז סיוע צבאי מנסיכים אחרים במטרה ליצור צבא בעל יכולת. זה היה אטרקטיבי עבור בלה מכיוון שהוא יהיה עצמאי מהאדונים הפיאודליים ההונגרים, שעמם היה מסוכסך.

העם ההונגרי, לעומת זאת, חשש מהזעם שהמונגולים איימו עליו והיו הרבה פחות אוהדים כלפי הקומאנים. בסופו של דבר, אספסוף שהוקם על ידי חברי האצולה ההונגרית הצליח לבצע לינץ' בקוטן. לאחר ההתנקשות, לוחמיו של קוטן נמלטו דרומה ומערבה, והרסו כפרים הונגריים רבים בדרכם.

אם בלה ציפה לסולידריות מהמדינות האחרות, הוא התאכזב במהרה. המלך ניסה לשכנע את פרידריך השני, קיסר האימפריה הרומית הקדושה, לשלוח חיילים, ואף הציע להפוך למדינה וסאלית. האימפריה הרומית הקדושה הייתה קונפדרציה גדולה של מדינות וישויות פוליטיות קטנות יותר, מה שהפך את מנהיגה לריבון החזק ביותר באירופה. פרידריך השני דחה את בקשתו של בלה לעזרה ושיבח את תכונותיהם המלחמתיות של המונגולים, שבעיניו היו "קשוחים, רחבים, סיניים, חזקים, נועזים, חסרי פחד, קשתים שאין דומה להם, ומוכנים להתריס נגד כל סכנה באות ממפקדם".

בלה פנה לכנסייה, התחנן גם הוא בפני האפיפיור גרגוריוס התשיעי לעזרה והזהיר שאם הונגריה תיפול, שום דבר לא יעצור את ההתקדמות המונגולית לעבר אירופה. האפיפיור אכן הכריז על מסע צלב קטן נגד המונגולים, אך מעולם לא נשלחו כוחות משמעותיים. ההתחייבות האיתנה היחידה שקיבל בלה הגיעה מבן דודו אנרי השני החסיד, דוכס שלזיה והדוכס העליון של פולין, שהיה אחד הלורדים החזקים ביותר באזור.

התקדמות בלתי ניתנת לעצירה

באטו חאן וסבוטאי ארגנו אז את אחת המתקפות היעילות והמבריקות ביותר בהיסטוריה הצבאית. הכוחות המונגוליים חולקו לשלוש יחידות, כל אחת מהן התקדמה מאוקראינה באותו זמן אך לקחה נתיבים נפרדים לעבר מטרותיה. הם יפרצו לשטח אירופה כמעט בו-זמנית בשתי נקודות במרחק של כ-700 ק"מ זו מזו.

חזיונות אפוקליפטיים

התפשטותה במהירות הבזק של האימפריה המונגולית זעזעה את האירופאים, ועוררה תמיהה ואימה כאחד. שמועות מחרידות נפוצו עליהם: המונגולים היו ברברים; הם התנערו מהדת; הם אכלו בשר של בני אדם. למעשה, המונגולים לא היו קניבלים והיו סובלניים כלפי דתם של שבויהם. בעוד שהכיבוש היה אכזרי, המונגולים היו לוחמים מיומנים בקרב, והשתמשו בכישורי הרכיבה והחץ וקשת שלהם ליתרון רב. אבל באירופה של המאה ה-13, הדמיון העממי החל לקשר את המונגולים ככוח הרשע המתואר בתנ"ך: גוג ומגוג, שנלחמים באחרית הימים. עדשה אפוקליפטית זו מסבירה מדוע המונח טטרים (או טטרים), ששימש בעבר לעמים נוודים במערב-מרכז רוסיה, הורחב כך שיכלול את המונגולים; בעת העתיקה, הגיהנום היה ידוע גם בשם טרטרוס. ב-1241 כתב קיסר האימפריה הרומית הקדושה פרידריך השני שהוא מקווה שהמונגולים "יידחקו אל הטרטרוס שלהם – *ad sua Tartara Tartari detrudentur*".

הטור הראשון של 20,000 מונגולים התקדם דרך דרום פולין. ב-9 באפריל 1241 הם התעמתו עם קואליציית הפולנים, המורביים והאבירים הטמפלרים שהורכבה על ידי הנרי השני. הקרב התרחש מחוץ לעיר ליגניץ (כיום לגניצה, בדרום פולין).

המונגולים היו מאורגנים בקבוצות פשיטה שתקשרו זה עם זה באמצעות דגלים וחצים שורקים, וביצעו מספר התקפות מזויפות ונסיגות שווא שבלבלו את כוחותיו של הנרי. התוקפים גם השתמשו בעשן שחור סמיך כדי לבלבל את הפרשים הכבדים ולהשאיר את חיל הרגלים ללא הגנה. המונגולים השיגו ניצחון חשוב בקרב ליגניץ. הנרי השני נהרג, והמונגולים הניפו את ראשו הכרות על חנית במשך שבועות.

נראה היה שהיעד הבא יהיה ממלכת בוהמיה. מלכו, ואצלב הראשון, הציע תמיכה של הרגע האחרון לגיסו הנרי השני, אך נאלץ לחזור כדי להגן על בוהמיה כששמע על התבוסה הרת האסון בקרב ליגניץ. להפתעתו, המונגולים לא המשיכו להתקדם מערבה. לאחר שחיסלו את בעלי בריתם הפולנים של ההונגרים, פנו המונגולים דרומה כדי להצטרף לגוף העיקרי של הצבא, שהתקדם עד אז ללב הממלכה ההונגרית של בלה הרביעי.

יומיים לאחר הניצחון בליגניץ, באטו חאן מחץ את ההונגרים בקרב מוהי (ליד מוהי של ימינו), והשמיד את הכוחות האירופאים. הניצחון, שהושג ב-11 באפריל 1241, השתמש בתמרון אכזרי שנקרא "נרג'ה", טקטיקת ציד שכללה כיתור שטח גדול על גב סוסים ואיסוף טרף למעגל הולך ומצטמצם. ברגע שהצבא ההונגרי נבלם, כוחותיו של באטו חאן יכלו לשגר אותם בקלות.

ההערכה היא שההונגרים איבדו יותר מ-10,000 איש (המונגולים מילאו לכאורה תשעה שקים באוזניים כרותות) במוהי. כישורי הקרב המעולים של המונגולים במלחמה אפשרו להם להמשיך להשמיד את אויביהם. בלה הצליח להימלט ויחד עם השומר הקומני שלו נסע תחילה לאוסטריה ולאחר מכן דרומה דרך קרואטיה, סרביה ואלבניה. יחידה מונגולית יצאה אחריו, אך בלה הצליח לחמוק מהם על ידי הסתתרות באי קטן מול חופי הים האדריאטי.

אחרי מוהי, המונגולים בזזו את בירת הונגריה, סטריגוניום (כיום נקראת אסטרגום). ההתנגדות ההונגרית החזיקה מעמד במשך תשעה חודשים ממערב לדנובה, אך החורף הקר גרם לנהר לקפוא, מה שאיפשר לרוב הצבא המונגולי לחצות ובסופו של דבר להגיע לווינה. ואז, בדיוק כשנראה היה שהכיבוש המוחלט נמצא בהישג ידם, ההתקדמות נעצרה והמונגולים נסוגו.

מה שגרם לנסיגתם הפתאומית באביב 1242 היה נושא לוויכות. מקורות מסוימים ייחסו זאת למותו של החאן הגדול אוגודיי בדצמבר 1241. גם באטו חאן וגם סובוטאי היו נדרשים לחזור לקרקורום, מונגוליה, כדי להשתתף בבחירת מנהיג חדש. חלק מההיסטוריונים סקפטיים אם הם יכלו לדעת על מותו של מנהיגם כל כך מהר ומצביעים על סיבות אחרות, כמו מזג האוויר. ירידה דרסטית בטמפרטורות ומחסור בשטחי מרעה לסוסים מונגולים יכלו לגרום לבעיות טקטיות עבור צבאותיהם.

מחקר ארכיאולוגי שנערך לאחרונה גילה כי הצבא המונגולי ספג מספר גדול יותר של נפגעים במהלך המתקפה ההונגרית ממה שדווח בעבר. ייתכן שאבדות כבדות אלה שכנעו את הגנרלים המונגולים לסגת כדי לשמר את מספרם.

אורדת הזהב

באטו חאן לא נטש את כיבושיו באירופה. בדרום רוסיה הוא הקים מדינה מונגולית, הידועה בשם אורדת הזהב, בערבות קומאן. הוא התרחב לשלוט בשטחים מהרי הקרפטים במזרח אירופה ועד סיביר. באטו קבע את בירתו בסראי לאורך הוולגה התחתונה, אם כי החוקרים עדיין מתווכחים על מיקומה המדויק של העיר.

אורדת הזהב הגיעה לשיאה בתחילת המאה ה-14, כאשר האסלאם הפך לדת הרשמית שלה. המדינה גבתה מסים מאנשים ברחבי מזרח אירופה, אסיה והמזרח התיכון והתעשרה באמצעות סחר בים התיכון. הכל נראה מוכן לצמיחה מתמשכת עד שהמוות השחור היכה ב-1347.

המגפה החלישה מאוד את אחיזתה של אורדת הזהב בשטחיה. ב-1359 פרצה מלחמת אזרחים שנמשכה עשרות שנים. בסופו של דבר, תסיסה נרחבת, חלוקת שלטון וסכסוכי גבול ערערו את השליטה המונגולית. אורדת הזהב הלכה ודעכה והכוחות המקומיים חזרו אט אט לשליטה, כאשר השרידים האחרונים של הפלישה המונגולית דעכו אט אט.